

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal

Yıl: 6, Sayı: 11, ISSN:2587-1811 Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021

**Namus Cinayetleri Sarhoş Kavgaları: II.
Abdülhamid Döneminde Şiddet - Roger
A. Deal (Çeviri: Zeynep Rona)**

**Crimes of Honor, Drunken Brawls and
Murder: Violence in Istanbul Under
Abdülhamid II - Roger A. Deal
(Translation: Zeynep Rona)**

Şenay DÖNER

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi,
İstanbul, Türkiye. senaydoner@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Yayın Değerlendirme
DOI: mecmua. 883993
Yükleme Tarihi: 20.02.2021
Kabul Tarihi: 17.03.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.03.2021
Sayı: 11
Sayfa: 540-546

Article Information: Publication Review
DOI: mecmua. 883993
Received Date: 20.02.2021
Accepted Date: 17.03.2021
Date Published: 30.03.2021
Volume: 11
Sayfa: 540-546

Atf / Citation

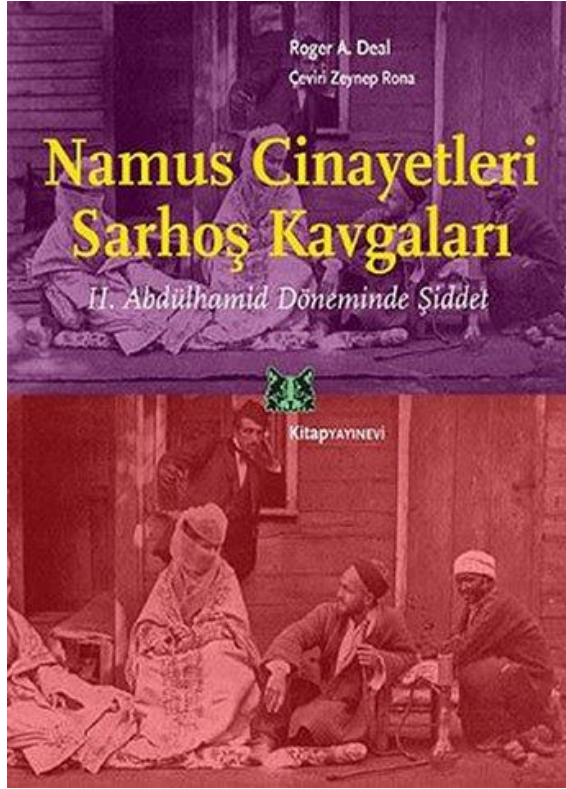
DÖNER Ş. (2021). Namus Cinayetleri Sarhoş Kavgaları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet - Roger A. Deal (Çeviri: Zeynep Rona). *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 11, Sayfa: 540-546

DÖNER Ş. (2021). Crimes of Honor, Drunken Brawls and Murder: Violence in Istanbul Under Abdülhamid II - Roger A. Deal (Translation: Zeynep Rona). *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 6, Volume: 11, Page: 540-546

NAMUS CİNAYETLERİ SARHOŞ KAVALARI: II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ŞİDDET

(Roger A. Deal -Çeviri: Zeynep Rona-, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017,
175 s. ISBN: 978-605-105-165-9)

Son zamanlarda, sıradan* insanların gündelik hayatlarına duyulan ilgiyle birlikte, Osmanlı tarih yazımında bireyi merkez alan çalışmaların önemli ölçüde arttığı görülmektedir.¹ Bu çalışmaların bir bölümünde, toplumu belki de en çıplak haliyle inceleyebilmek için, onun bir parçası olan ve üzerinde itina ile durulması gereken önemli bir gerçeğin altı çizilmektedir: Şiddet. II. Abdülhamid dönemi toplumuna şiddet olgusundan yola çıkarak mercek tuttuğu *Namus Cinayetleri Sarhoş Kavgaları*² isimli çalışmasıyla Roger A. Deal, geç Osmanlı İstanbul’unda sıradan

541

insanların yaşamlarına odaklanıyor.

* Eric Hobsbawm, insan soyunun çoğunluğunu oluşturan ve tıpkı Sherlock Holmes’un ele almayı olanaksız derecede zor bulduğu suçlar gibi “özelliksiz ve sıradan olmaktan uzak” insanların dünyalarına kapı araladığı eserlerinden birine, alışıldık kullanımın aksine, “sıradışı insanlar” adını verdiğini belirtir. Hobsbawm, Eric (2001). *Sıradışı İnsan, Direniş, İsyân ve Caz*, İstanbul.

¹ Sunuş kısmında Suraiya Faroqhi’nin *Osmanlı tarih yazımında sıradan insanları kaleme almak* konusundaki geniş değerlendirmesiyle literatürdeki yerini alan yeni çalışmalardan biri için bkz. İmparatorluğun Öteki Yüzleri *Toplumsal Hiyerarşi ve Düzen Karşısında Sıradan Hayatlar*, (2020), (Derleyen: Fırat Yaşa), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul. Diğer önemli bazı çalışmalar için bkz. Gezer, Onur (2020). *Hayaller Sancağının Kuru Sarhoşları Osmanlılarda Esrar ve Esrarkeşler*, İletişim Yay, İstanbul.; Çokuğraş, Işıl (2016). *Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbulu’nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.; Kılıç, Rüya (2018). *İntiharın Tarihi: Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyette İstemli Ölüm Halleri*, Kitap Yayınları, İstanbul.

² Özgün adı, “Crimes of Honor, Drunken Brawls and Murder -Violence in Istanbul Under Abdülhamid II” olan çalışma, Libra Kitap tarafından 2010 yılında yayınlanmıştır.

Namus Cinayetleri Sarhoş Kavgaları yazarı, üç bölüm ve bir sonuç üzerine inşa ettiği kitabının giriş kısmında (s. 9-22), genel bir literatür değerlendirmesi dahilinde Osmanlı'da ceza ve yargı konularında kaleme alınan ve büyük ölçüde siyasal ve *kurumsal* bir bakış açısı taşıdıklarına işaret ettiği başlıca çalışmalara değinir. Araştırmasına arka plan oluşturması bakımından büyük bir eksiklik olarak gördüğü, geç Osmanlı dönemine ilişkin -Türkiye dışında kaleme alınan çalışmalara benzer nitelikte- herhangi bir çalışma bulunmayışına dikkat çeker. Ne var ki, kitabın İngilizce baskısıyla aynı sene içinde (2010), Noemi Levy- Aksu tarafından doktora tezi olarak hazırlanan ve üç yıl sonra yayınan çalışma (*Ordre et desordres dans la capitale ottomane: Istanbul 1879-1909*)³, yazarın eksikliğine işaret ettiği arka plan için olduğu kadar, araştırmasını birçok yönden tamamlayan bilgiler de sunmaktadır. Osmanlı İstanbul'unda asayiş sorununu ele alan Levy-Aksu, esas olarak polis teşkilatının kuruluşuna ve yasama üzerine odaklanmış olsa da, Roger Deal'in ele aldığı konulardan, kabadayılar, uygunsuz kadınlar ve İstanbul'a yapılan göçlerle alakalı tespitlerde bulunmaktadır. Özellikle, asayişin -bir anlamda- gayriresmî teminatını sağlayan kabadayılarla devlet güçleri arasındaki ilişki ve ahalinin güvenlik güçlerine yönelik algısı gibi konuları etraflıca ele alan Aksu'nun çalışması, İstanbul halkının gündelik yaşamına ilişkin ipuçları sunması bakımından da önemlidir.

Zabtiye Nezareti ve Yıldız Tasnifi başta olmak üzere, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden ve süreli yayınlardan istifadeyle toplumsal şiddet türlerinin peşine düşen Roger A. Deal, ele aldığı hadiseleri, sayısal verilerin kısıtlı oluşundan dolayı daha çok gazete ve polis kayıtlarından faydalanarak incelemiştir. II. Abdülhamid dönemi İstanbul'unda mühim bir yer işgal eden ve zaman zaman sıradan şiddet hadiselerine sirayet ettiği görülen "siyasi güdümlü" şiddet eylemlerini çalışmasının kapsamı dışında tuttuğunu belirten yazar, kitabın bölümleri hakkında bilgi verdikten sonra, çalışmasının temel savlarını dayandırdığı kuramsal çerçeveye de kısaca değinme ihtiyacı hisseder. Kitaba bütüncül bir gözle bakıldığında, Norbert Elias'tan (*The Civilizing Process*, 1994) ve Anton Blok'un antropolojik kaynakları da kullanarak kaleme aldığı çalışmasından (*Honor and Violence*, 2001) önemli ölçüde faydalandığı görülmektedir. Elias'a göre, devletin şiddeti tekeline alması ya da başka bir deyişle, doğrudan kişilerin şiddetle ilişkili dürtülerini kontrole yarayacak olan yasalar, polis kuvvetleri ve ordu gibi aygıtlar üzerinde hakimiyet kurma süreci, zaman içerisinde bireylerin şiddet kullanımına duydukları "çekingenliği" arttıracaktır. Sonunda, denetim mekanizmalarının yükselen gücüne muvâzî olarak, kişinin şiddet eylemlerine zihinsel veya duygusal anlamda yabancılaştığı bir toplum ortaya çıkacak ve bireyler zamanla denetimi sağlayan kurumların mevcudiyetini dahi fark etmemeye başlayacaktır. Anton Blok, meseleye daha farklı bir veçheden yaklaşır; dışarıdan bir gözle bakıldığında

³Levy-Aksu, Noemi (2017). *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909*, (çev. Serra Akyüz), İletişim Yayınları, İstanbul.

anlamsız görünen herhangi bir şiddet hadisesi, mutlaka kendi içinde bir mânâ barındırmalıdır. Bu yüzden, toplumun üzerinde hemfikir olduğu düşünceler, inançlar ve pratikler bütününe, yani kültürel değerlerin göz önünde bulundurulması, şiddet eylemlerinin altında yatan sebepleri anlayabilmek için hayli önemlidir. (s. 13-16)

Roger A. Deal, II. Abdülhamid dönemi İstanbulu'nu konu edinme sebebini, imparatorluğun bu dönemde (her ne kadar 1877-78'de Rusya ile yaşanan savaşın ağır sonuçları devam etmekteyse de) göreceli olarak daha iyi bir barış ortamı ve devlet denetimine sahip oluşuna bağlar. Bununla birlikte, kozmopolit yapısıyla her kesimden insanın etkileşime girebildiği bir kent olan İstanbul'un konu açısından geniş bir perspektif sunduğunu da belirtir. Bu bağlamda, dokuz alt başlığa ayrılan "Arka Plan" isimli birinci bölümde (s.23-56), II. Abdülhamid dönemi İstanbulu'nu tarihsel gelişim süreciyle ele alarak, Tanzimat öncesi dönemden itibaren, bazı ıslahat girişimlerini ve özellikle yargı reformunun geçirdiği değişim sürecini ana hatlarıyla değerlendirir.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda yer alan tebaanın güvenliğine dair ilkelerle, Elias'ın (The Civilizing Process) şiddet üzerinde kurulmak istenen devlet denetimine dair yukarıda genel hatlarıyla verilen görüşlerini irtibatlı bulan Deal, bu önemli gelişmenin ardından çıkarılan yasalarda (1840, 1851 ve 1858), geleneksel ile modern ceza yaptırımlarının kaynaştırılmasına yönelik bazı çabalara da işaret eder. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun, "pratikte hiçbir sonuç vermediği" iddialarına da karşı çıkarak, fermânın halk üzerindeki tesirinin ve gündelik yaşama olan etkisinin ihmâl edilmiş bir konu olduğunu vurgular. Her halükârda, bu dönüşüm adımları veya Elias'ın deyişiyle "uygarlaştırma süreci" Abdülhamid döneminin üzerinde yükseldiği temel dayanakları oluşturması bakımından önemlidir. Ceza yasalarının ardından, imparatorluğun kolluk kuvvetlerinde yapılan değişiklikleri 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından itibaren ele alan yazar, bu alanda gerçekleştirilen reformların II. Abdülhamid döneminde de sürdüğünü, örneğin polis kuvvetlerine jandarma ve asker takviyesiyle, özellikle gece devriyelerinin muhkemleştirildiğini ifade eder. Bu uygulama, şiddet üzerindeki devlet tekeline güçlendirme amacını taşımakla beraber, denetime duyulan gereksinimdeki artışın da açık bir göstergesidir. (s.32-35)

Ceza adaleti sisteminin ele alındığı aynı bölümde, şiddet suçlarını işleyen kişilerin yargılanma süreçlerini yansıtan hadiselerden biri olarak, ahaliye açık duruşmalara dair verilen örnekler dönemin toplumsal manzarasını sunması bakımından renkli detaylar barındırmaktadır. Bir duruşmada, suçlunun mahkemeye değil, duruşma mahallinde bulunan izleyicilere hitap ederek kendini savunmaya çalışması ve bu yüzden ihtâr olunması; başka birinde ise, tercüman ihtiyacından ötürü gönüllü izleyicilerden yardım alınması, basına yansıyan hadiselerden yalnızca birkaçıdır.

Roger Deal, imparatorluğun demografik durumu, etnik çeşitlilik ve özellikle İstanbul'a gün geçtikçe artan ve büyük çoğunluğu bekar erkeklerden oluşan "göç" hareketi üzerinde durur ve şiddet eylemlerinin anlamlandırılması noktasında bu durumun önemine işaret eder. Ayrıca, bekar erkeklerin, serseri gürûhunun ve düzenli bir işi bulunmayan -ya da işsiz olan- kesimin, İstanbul nüfusu içinde önemli ölçüde yer işgal ettiğini de vurgular. Nitekim, kitabın ilerleyen kısımlarında ele alınan şiddet olaylarına bakıldığında, söz konusu gürûhun imparatorluk başkentindeki suç oranlarının artmasında büyük pay sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Gazete sayfalarında yer bulan belli başlı hadiseler, İstanbul sokaklarında, örneğin meyhâneler ve kahvehâneler gibi umuma açık mekânlarda, hangi etnik grupların yanyana bulunduğunu gösterdiği kadar şiddet eylemlerinin altında yatan sebepleri sunması bakımından da dikkate değerdir.

İstanbul'un Öteki Yüzü: Kabadayı/Külhanbeyi Kültürü ve Toplumsal Şiddet

19. yüzyıl boyunca, devletin şiddet üzerindeki denetimini giderek arttırması sonucunda genel bir dönüşüm yaşanmakla birlikte, söz konusu durumun toplumun bütün kesimlerine aynı ölçüde tesir etmediği de görülmektedir. Bu bağlamda, eski dönemlerden kalma şiddet eğilimlerini yüzyılın sonlarına değin sürdüren ve tarihsel kökleri itibariyle yeniçeri kültüründen beslenen kabadayı/külhanbeylerinin ele alındığı ikinci bölüm (s.57-113), kitabın belki de en ilgi çekici kısmını oluşturmaktadır. Kabadayılar ve külhanbeyleri arasında, kıyafetleri, çağrışımları ve hatta kullandıkları silahlar bakımından bazı önemli farklılıklar bulunur. "Serserilik, zorbalık ve cesareten çok kuru gürültü" çağrışımları uyandıran, hamam külhanlarında yaşadıkları için bu isimle anılan "evsiz-barksız" ve çoğu zaman işsiz-güçsüz bekar erkeklerin oluşturduğu teşkilata dayanır külhanbeyleri. Kabadayılar ise külhanbeylerine nazaran daha seçkin sayılırlar. Hırsızlık yapan, haraç toplayan, anti-sosyal oluşları ve buna bağlı olarak saldırgan davranışlarıyla nam salan külhanbeylerinin aksine, yaşadıkları mahallenin asayişinden de sorumludurlar. Öyle ki, mahallenin onurunu kendi onurları addettikleri için, örneğin, ahalinin şüphesini çeken bir fahişenin evini basmak üzere mahalle imamıyla birlikte harekete geçtikleri de görülür. Yazarın ifadesiyle, kabadayıların yaşamlarının kaçınılmaz bir parçası olan şiddet, "nâmlarının" bağlı olduğu "onurlarını" koruyabilme amacından kaynaklanıyordu. (s.58-61). Yüksek Lisans Tezi'nde İstanbul Kabadayıları'nı konu edinen (The Kabadayı of Istanbul, Utah Univ. 2000) Roger A. Deal'in, kabadayılarla yakından bağlantısı bulunan "tulumbacılar" özgü şiddet güdümlü bazı davranışları New York'taki itfaiyeci gruplarıyla mukayese ederek ele alması da bu bölümdeki ilginç detaylardan birini oluşturmaktadır.

Kabadayı/külhanbeyleri, İstanbul'un birçok semtinde bulunmakla birlikte, meyhanelerin daha çok yer aldığı Beyoğlu ve Galata ile özdeşleşmiş durumdadır. Yine, eski tarihlerde yeniçeri odalarının bulunduğu Aksaray da söz konusu semtler arasında yer almaktadır. Aynı satırlarda, meyhane ve kahvehane kültürünün

yamısına, kabadayı/külhanbeylerin genelevler ile olan ilişkileri üzerinde duran yazar, bu münasebetleri açıkça yansıtan şiddet olaylarını ele almaya başlar. Suçluların ekserisi sarhoştur; bu bakımdan alkol, duruşmalarda sıklıkla sorgulanan ve şiddet olaylarına tesiri bakımından tespit edilmeye çalışılan bir unsurdur. Çoğu kez, meyhaneden fırlayıp önlerine gelene bıçakla saldıran kişilerin eylemleri, “ilk bakışta gelişigüzel ve mantıksız gibi görünse de” esasında kendi içinde bir mana barındırmaktadır. “İtibar ve şöret” kazanmanın kabadayı/külhanbeyi kültüründeki kaçınılmaz yolu, kavga yoluyla cesaretini kanıtlamaktan geçmektedir. Üstelik bu kavganın “adil bir dövüş” olması da kabadayı kültüründe pek karşılık bulan bir kaide değildir. Diğer yandan, herhangi bir şiddet hadisesinin altında çoğu zaman kişisel bir anlaşmazlık aramak gereksizdir; fakat tam tersi durumlar da söz konusu olabilmektedir. Kabadayı kültüründen etkilendiği anlaşılan sıradan bir Osmanlı’nın -sıradan bir işçi veyahut bir polisin- bu tür davranışlar sergilediği olaylara da rastlanmaktadır (s.72-75).

Haraç kesmek dışında, genelevleri ve çalışanlarını dışarıdan gelecek saldırılara karşı koruyan kabadayılar, fahişelerle dost ilişkisi de kurmakta idiler. Kabadayıların fahişelerle münasebetleri, çeşitli boyutlarıyla şiddet olaylarının çıkış noktasını oluşturabilmekteydi. Metres tutmak, bir kadın için kavgaya tutuşmak, kadın tarafından reddedilmek, kıskançlık gibi durumlar bunlardan yalnızca birkaçıdır ve hikâye, genellikle ölümle sona ermektedir. Örneğin, bir fahişe kendisini metres tutmak isteyen kişiye, “birkaç kişi cerh ile belalı olmalısın” diyerek, ancak bu şartla, yani cesaretini veya onu koruyabileceğini ispatladığı takdirde metresliği kabul edeceğini söyler. (s. 72)

Şiddet hadiseslerinin ortak noktası olarak işaret edilen “duygusal denetim düzeyindeki zayıflık” ve çoğu zaman şiddete başvuran kişilerin içinde bulunduğu ekonomik sorunların yarattığı bunalım ve bazen de meydana gelen “cinnet” hâli, çalışmada temas edilen önemli noktalardan biridir. Diğer yandan, çoğunlukla şiddet kurbanları olarak kayıtlara geçmekle beraber, kadınları da kabadayı kültürü bağlamında ele alan Roger Deal, resmî kayıtlardaki ifadeyle, “uygunsuz takımından” kadınların zaman zaman erkeklerle iş birliği yaptığını gösteren bazı şiddet hadiseslerine de değinmekte ve böylece erkeklerin de bazen şiddet mağduru olabildiğine işaret etmektedir.

Göç, Gelenek ve Şiddet

Kitabın üçüncü ve son bölümü olan “Şiddetin Diğer Kaynakları” kısmında (s.114-158), kabadayı/külhanbeyi alt kültürünün dışında kalan ve büyük kısmı göç yoluyla İstanbul’a yerleşen toplulukların kültürel yapıları ele alınır. Bu bağlamda, meydana gelen şiddet hadiseslerinin türü ve derecesi, şehirdeki toplumsal ve kültürel bölümlere dair bazı ipuçlarına ulaşmayı sağlar. İstanbul’a yerleşmekle beraber, yerel adetlerini muhafazaya devam eden topluluklar arasında bulunan Arnavutlar, şehirde azımsanmayacak bir nüfus yoğunluğuna sahiptir. Arnavutların katı bir

şekilde savundukları “onur”, kültürlerinin vazgeçilmez bir parçasıdır ve şiddet hadiselerini tetikleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddet olaylarına karışmaları bakımından Arnavutlar’ın yanında, Çerkesler, Bulgarlar, Kefalonyalılar, Hintliler (ticaretle uğraşan küçük bir grup olarak) ve yabancı denizcilerin rolü de belirtilmektedir. Yazar, ilerleyen satırlarda, soygunculuk, gasp, yankesicilik gibi -her zaman olmasa da- şiddet barındıran bazı hırsızlık olaylarını, kendileriyle akrabalık bağları bulunan kimseleri katle teşebbüs eden failerin hikayelerini, kaçakçı çeteleriyle kolluk kuvvetleri arasında çıkan çatışmaları, intikam duygusuyla adam yaralama/öldürme vakalarını, gazete ve polis kayıtları ışığında gözler önüne sermektedir.

Çalışmada belirli bir alt kültürle ilişkisi bulunmayan ve yalnızca kişisel dürtülerden (intikam, cinsel şiddet, öfke, aile içi şiddet) kaynaklanan şiddet vakalarına da temas edilir. Üstelik bu tür hadiselerin içinde, sadece alt sınıflara mensup kişilerin değil, toplumun hemen her kesiminden insanların yer aldığı görülür. Bunlar arasında, yetişkinlere yönelik (kadın veya erkek) cinsel şiddetin yanısıra, çocukların maruz kaldığı cinsel şiddet suçları da özellikle dikkat çekmektedir. Öfkenin tetiklediği şiddet hadiselerinde, yukarıda işaret edilen “işsiz veya geçici işlerde çalışan”, dolayısıyla zorlayıcı ekonomik sıkıntılarla başa çıkmak zorunda olan insanların payı büyüktür. Anadolu’nun çeşitli şehirlerinden İstanbul’a göçen ve düzenli bir işi, aile ortamı bulunmayan, bu yüzden kahvehane gibi mekanlarda barınan bekar erkeklerin karıştığı şiddet olaylarında “kaybedecek bir şeyleri olmadığı” için daha serbest hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Şiddet, insanlık tarihinin her döneminde ve her toplumda var olan sıradışı bir davranış türüdür. Osmanlı İstanbul’unda toplumsal şiddet türlerini ele alan bu çalışmayı önemli kılan nokta ise kurumsal tarihi ön plana çıkaran çalışmalardan farklı olarak, meseleyi toplumsal ve kültürel açıdan ele almasıdır. Farklı kesimlerden insanların karışabildiği şiddet olaylarının altında yatan kültürel, psikolojik ve ekonomik sebepler, ayrıntılarıyla incelenen hadiseler ışığında ortaya konulmaktadır. *Namus Cinayetleri Sarhoş Kavgaları*, geç Osmanlı İstanbul’unun kentsel dokusuna şiddet olayları üzerinden mercek tutmaktadır. Şiddet, İstanbul ahalisinin bir kısmı için neredeyse her gün yaşanan bir olay, hatta gündelik yaşamın bir parçasıdır. Üstelik, İstanbul bu konuda yalnız da değildir; ele alınan hikâyelerden bazıları, dünyanın farklı kentlerinde benzerlerine tesadüf edebileceğimiz olaylardır. II. Abdülhamid döneminde basına ve resmî kayıtlara yansıyan kişiler arası şiddet eylemleri, önemli benzerliklerle günümüz Türkiye’inde hâlâ karşı karşıya olduğumuz ve ne yazık ki hemen her gün bir yenisine daha rastladığımız büyük bir toplumsal sorundur. Roger A. Deal’in imparatorluğun son yıllarından insan manzaralarını farklı bir boyutuyla tasvir eden bu çalışması, omuzlarına attıkları ceketleri, topuklarına bastıkları yüksek ökçeli ayakkabılarıyla İstanbul sokaklarında fırtınalar koparan kabadayılardan, sarhoşlardan, yankesicilerin nâralarını kulaklara fısıldar gibidir: “Var mı bana yan bakan!”